

DIALEKTICKÉ SÚVISLOSTI MEDICÍNY A FILOZOFIE U R. DESCARTA

Juraj Ciger

V dejinách medicínskych vied zaujíma René Descartes (1596—1650) ako objaviteľ nepodmienенých a podmienených nervových reflexov čestné miesto popri objaviteľovi veľkého krvného obehu Wiliamovi Harveyovi (1578—1658) a objaviteľovi malého krvného obehu Miguelovi Servetovi (upálený v Ženeve 27. októbra 1553). Má podstatnú zásluhu na uplatnení Harveyovho objavu tým, že proti temer všeobecnému odporu univerzitnej vedy svojich čias postavil sa za tento objav¹ aj so svojim žiakom Regiusom, profesorom medicíny a filozofie na univerzite v Utrechte.²

Descartes sa najčastejšie spomína ako filozof, prvý všeobecný metodológ vedy v jej celom teoretickom rozsahu, tvorca modernej algebry a analytickej geometrie, kde sa o zásluhu delí s Fermatom. Už menej sa spomínajú jeho medicínske výskumy, experimentálna a terapeutická prax, a poníma sa ako jednostranný, „špekulatívny filozof“, hoci z princípov jeho filozofie vyplýva tým väčšia potreba skúsenosti a experimentu, čím väčší pokrok v poznaní sa dosiahol,³ „qu'elles sont d'autant plus nécessaires qu'en est plus avancé en connaissance“. Skutočne, Descartes hájil Harveyov objav nielen na základe svojej antiatomistickej teórie hmoty v klasickom zmysle, teórie, podľa ktorej hmote patrí vírový pohyb, ale aj na základe svojich mnohoročných pokusov a pozorovaní, takže Tellier mohol v citovanom kontexte o ňom vysloviť, že „pred Claudom Bernardom inauguroval experimentálnu medicínu“.

Descartes sa zaujímal o medicínu od útleho detstva a osvojil si dokonale súveku univerzitnú vedu, hoci mu jeho sociálne postavenie umožňovalo ostať bez diplomu. Tento záujem bol podnietený jednak slabým zdravím a jednak pôvodom z lekárskej rodiny s významnými vedeckými zásluhami a kultúrou. Za svoje postavenie mohol ďakovať predovšetkým starému otcovi Pierrovi, lekárovi v Châtellerault, ktorý vyhral u kráľa spor o šľachtictvo proti spoluobčanom. Zásluhu o vedecko-lekárske ovzdušie, v ktorom vyrastal, mala knižnica u Jeana Ferranda, brata starej mamy a lekára, zdedená od otca starej mamy, lekára kráľovnej Eleonóry a člena fakulty v Poitiers. Descartes študoval medicínu už na univerzite La Flèche, kde boli etablovaní aj štyria profesori medicíny a dvaja profesori anatómie a chirurgie. Takisto študoval medicínu aj na univerzite v Poitiers, kde vyštudoval práva. Štúdiu medicíny sa venoval aj v Amsterdame a Leydene, kde r. 1636 pítval celú zimu mozog v spoločnosti profesora

¹ BRIDOUX, André: Oeuvres et lettres de Descartes, Les passions de l'âme, Paris 1949, s. 559.

² TELLIER, Auguste: Descartes et la Médecine ou Relations de René Descartes avec les Médecins de son temps suivi d'un exposé des idées médicales de Descartes, Paris 1928, s. 9—10 a n.

³ BRIDOUX, André: c. d., Discours de la méthode, s. 135, ods. 2.

anatómie.⁴ V Egmonde 11 rokov pitval zvieratá za vedeckým účelom. Roku 1638 začal písať rukoväť medicíny a súčasne liečil pacientov. Známe je aj meno jedného z pacientov, du Laurensa.⁵ Z korešpondencie s princeznou Alžbetou Českou poznáme aj jeho predpis proti hemoroidom: ľahké prehánadlo, osviežujúci bouillon so zeleninou, nejesť príliš slané a korenené mäso. Sú známe viaceré jeho predpisy. Descartes bol nepriateľom šarlatánstva, dogmatizmu, stúpencom jednoduchšej a racionálnej terapie. Kládol dôraz na diétu a životosprávu a bol presvedčený, že mnohým chorobám možno predísť alebo ich vyliečiť hygienou: Odporúčal mnoho zeleniny, ovocia a menej mäsa, prácu v záhrade, prechádzky a telesné cvičenia.⁶

Záujem o medicínu bol u Descarta úzko spätý so sociálnym cítením a myslením, v dejinách ktorého zaujíma veľmi čestné miesto. Podľa biografickej literatúry od čias A. Bailleta je inšpirátorom idey technických škôl v záujme všeobecného zvýšenia výroby, a tým blahobytu. Literatúra uvádza, že napriek svojmu privilegovanému sociálnemu postaveniu pri styku so služobníkmi zaviedol doslova bratské vzťahy.⁷ Zo sluhov vychovával významných vzdelancov, napr. astronóma. So svojou gazdinou Hiljenou Jansovou uzavrel morganatické manželstvo. Predpokladá sa, že išlo naozaj o manželstvo podľa zachovaného zápisu o krste dcéry. Brusičovi optického skla Ferrierovi, ktorého pozval pracovať k sebe, do Holandska, píše: „Budeme žiť spolu ako bratia.“⁸ Sociálna črta Descartovej osobnosti najskôr súvisí s faktom, že Descartes mal za pestúňku ženu z ľudu, ktorá mu v citovom živote trvalo a prenikavo nahradila predčasne zosnulú matku. Svoju pestúňku spomína neskôr aj vo vysokej spoločnosti pri rôznych udalostiach, pri ktorých bol, ako hovoril, „skôr svedok, než účastník komédií, ktoré sa každodenne vo svete odohrávajú“. Veľkosť Descartovej celoživotnej osnovy a jeho sociálne cítenie vyniká na pozadí skutočnosti, že bol francúzskym šľachticom, veľmi dobre sociálne zabezpečený, takže nemusel byť nikdy zamestnaný. Ako dobrovoľný emigrant, krajne ironický k parížskej mentalite, žil utiahnuto na rôznych miestach v Holandsku, najčastejšie na vidieku, a venoval sa vedeckému bádaniu. Obdobia, ktoré strávil ako dôstojník holandskej a bavorskej armády, boli predovšetkým motivované možnosťami poznať cudzie krajiny a miesta, napr. Čechy a Uhorsko, presnejšie Slovensko, Bratislavu a Nové Zámky. Neskorší priateľ dcéry zimmého kráľa a presvedčený nepriateľ náboženských vojen sotva mal v Prahe iný záujem, než uvidieť hvezdáreň Tycha de Brahe, alebo aspoň jej zvyšky.

Poveš o Descartovi-lekárovi prerastala za jeho života až do legendy. Constantin Huygens, otec fyzika Christiana, pozýva ho do príležitostnej lekárskej komisie. Descartes vytvoril najmä pojem nepričetnosti ako dôvodu trestnej nezodpovednosti a v tomto zmysle dosiahol na súde oslobodzujúci

⁴ TELLIER, Auguste, c. d., s. 36.

⁵ C. d., s. 36—38.

⁶ C. d., s. 57, 58 a i.

⁷ LEROY, Maxime: Descartes social, Paris — Vrin 1931.

⁸ BRIDOUX, André: c. d., Lettres, s. 696.

rozsudok pre roľníka, ktorý sa vo vyprovokovanom rozčúlení dopustil vraždy.⁹ Mienka, že Descartes nebol lekárom, ak medicína je ríšou lekárskeho zásahu,¹⁰ nie je teda odôvodnená skutočnosťou.

Dejiny vedy a filozofie posledných štyroch storočí sú neoddeliteľné od Descartovho vplyvu, aj keď je odôvodnené predpokladať, že pôsobiaca tradícia, založená na jednostrannom pochopení jeho *Meditácií*, nie je primeraná vlastnej podstate celého jeho myšlienkového odkazu, ako ho vykladá a dopĺňa sám Descartes.¹¹ Descartovo účinkovanie sa vyznačovalo všestrannou iniciatívou, uvedomelým perspektívnym pohľadom do budúcich storočí, kritickosťou, plodnými, ďalekosiahlymi myšlienkami a pravda, aj omylmi. Kritickosť voči súvekej medicíne, ktorá nadmerne používala purgatív, venesekeciu a chirurgické zákroky a skôr uplatňovala rozum starých autorít než svoj vlastný, spôsobila mu v konzervatívnych kruhoch meno nepriateľa medicíny. Descartes zatiaľ naozaj uvedomele pracoval na pláne moderného experimentálneho poňatia tejto vedy. Podľa Huxleyho všetky objavy od Descartových čias sú aplikáciami jeho geniálnych teórií.¹² Zásluha Descartovej iniciatívy sa potencuje úsilím o hĺbku, všestrannosť, sociálnosť, univerzálnosť i údajnú politickosť. D'Allembert vidí v ňom vodcu sprisahania proti despotickej a svojvoľnej moci, ktorý pripravoval revolučný výbuch a kládol základy spravodlivejšej vlády.¹³

Dejiny vedy mu ďakujú za sériu veľkých začiatkov a pritom nie sú k nemu vždy spravodlivé. Napr. Descartovo poňatie zákona lomu svetla sa uvádza pod Snelliovým menom, ktorý vyjadril zákon *iným spôsobom*. Napriek úsiliu mnoho mu uprieť, nemožno mu uprieť napr. založenie vedeckej psychológie v oblasti psychológie emócií, ktorá je nadovšetko významná pre psychológiu osobnosti. Psychológia emócií je dôležitá pre medicínu, pretože napr. základné psychopatie sú prevažne úchylkami v štruktúre emócií, citovými anomáliami pri fyziologickom funkčnom zdraví.

V tomto zmysle nie sú ešte celkom docenené jeho *Passions de l'âme* s ich zdôraznením organizmu ako zákonite pôsobiaceho systému (P. I, art. 6), v dôsledku čoho telo prestáva žiť nie preto, lebo „duša“ odišla, ale naopak, psychika prestáva pôsobiť, lebo sa porušil funkčný systém tela (P. I, art. 5). Niekedy sa stretávame aj so zosmiešňovaním Descartovho názoru o glandula pinealis, v ktorej Descartes predpokladal integračné centrum mozgu, a preto ju považoval za funkčné stredisko či „sedes“ psychiky. Celkom sa stráca základný Descartov názor, že „duša“ je spojená so všetkými časťami tela, „Que l'âme est unie a toutes les parties du corps conjointement“ (P. I, art. 30). Pričasto sa neskúma, čo Descartes nazýva „dušou“, ktorej podľa neho možno prisúdiť materiálnosť a extenziu. Pretože je ľahšie prisúdiť duši materiálnosť a extenziu,

⁹ TELLIER, Auguste: c. d., s. 63, 64.

¹⁰ STAROBIŇSKI, Jean: Descartes et la médecine. Revue de synthèse, č. 7, 1953, s. 333–38.

¹¹ BRIDOUX, André: c. d., Lettres, s. 922, časť o *Meditáciách*.

¹² TELLIER, A.: c. d., s. 68.

¹³ D'ALLEMBERT: Discours préliminaire de l'Encyclopédie, publié par F. Picavet, Paris 1694, s. 54.

ako predpokladať, že duša a telo vzájomne na seba pôsobia bez toho, žeby duša bola materiálnou, Descartes sa nazdáva, že treba pripísať duši materiálnosť a extenziu, „de vouloir librement attribuer cette matière et cette extension à l'âme.¹⁴ Tým menej sa uvažuje o Descartovej „matérii“, ktorá nepripúšťa ako svoje elementy Demokritove atómy („atomos dari non posse“) a umožňuje prirodzený súvis s duševnom.

Descartes je takisto zakladateľom vedeckej meteorológie, ktorej sa napr. v Uhorsku, kedysi popri Holandsku, bašte kartezianizmu v Európe, venoval J. A. Raymann, známy priekopník očkovania.¹⁵ Descartov vplyv sa najsilnejšie prejavil v Holandsku a Uhorsku v 17. a 18. stor.¹⁶ V Holandsku sa v medicíne pôsobením S. Regiusa sformovalo mechanisticko-materialistické, Descartom kritizované odvetvie kartezianizmu, ktoré priamo ovplyvnilo francúzskeho lekára a teoretika La Mettrieho a vo svojom poňatí organizmu ako *mechanistického* stroja prenášalo do budúcnosti Descartovu myšlienku organizmu ako *zákonite vyvinutého a účinkujúceho systému*. V Descartovej dobe existovali *vodné a hodinové* stroje, neexistovali však stroje *tepelné* a ešte menej sa uvažovalo o „stroji“, ktorý by bol poháňaný *energiou vírenia*, vlastného makrosveta i mikrosveta, konkretizovaného v *krvnom obeh*u i v *reflexoch živočíchov*. Descartov živý „automat“ bol však takýto nadmechanistický vývinovo-funkčný systém, a preto mohol Descartes odmietnuť výklad svojho poňatia organizmu, ktorý mu imputovali vitalistickí odporcovia, slovami. *Sed ego iis* (t. j. živočíchom) *non nego sensum animale*m. Avšak napriek mechanistickej deformácii Descartovej myšlienky systému, myšlienka systému trvalo podmienila vývin modernej medicíny. Postupne sa stáva stále jasnejším, že Descartove mechanistické modely výkladu nemožno stotožňovať s ideami, ktoré sa modelmi sprístupňovali vzdelancom mechanisticky mysliacej doby.

Gaston Milhaud¹⁷ v protiklade k tradičnému obrazu „špekulatívneho“ Descarta objavil Descarta experimentátora, ktorý si razí cestu k pravde prostredníctvom pokusu a omylu a ktorý si napr. na králikovi verifikuje Harweyov objav. Počas svojho medicínskeho experimentovania, ktorého čas vymedzuje na 11 rokov, usiluje sa o overenie aj Vesaliových výskumov, no robí aj vlastné, nové pozorovania.¹⁸ Literatúra uvádza napr. aj pokusy s volskými očami, ktorých predné časti umiestnil do steny temnej komory. Descartes si pritom všima všetko, čo by prispievalo k zmierneniu ľudského utrpenia. Napr. s inž. Villebresieuom korešponduje o konštrukcii pohyblivej stoličky pre zmrzačených.¹⁹

Jeho teoretické myslenie pritom neraz predbiehalo priemer ducha svojej doby vo využívaní daných možností, a to napriek tomu, že bolo pripútané

¹⁴ BRIDOUX, André: c. d., Lettres, A Elisabeth, 28. juin 1643, s. 929.

¹⁵ DUKA — ZOLYOMI, Norbert: J. A. Raymann — priekopník očkovania. Prednáška v SLS 8. 6. 1970, Bratislava.

¹⁶ Studia philosophica Academiae scientiarum hungaricae, 6. Études sur Descartes, Budapest 1954. CIGER, J.: K interpretácii Descartovho diela. Otázky marxistickej filozofie, 1965, s. 644—653.

¹⁷ Descartes savant, Paris, s. 198.

¹⁸ BRIDOUX, André: c. d., Lettres, A. Mersenne, 20 février 1639, s. 827.

¹⁹ C. d., Lettres, A. Villebresieu, Amsterdam 1631, s. 730.

k obmedzeným poznatkovým možnostiam a k mechanistickému rázu vedy svojho storočia. Ani tomuto Odysseovi vedy nebolo ľahké plávať medzi Scyllou panujúcej teológie a Charybdou mechanistickej vedy. Už vtedy sa uplatňovala známa psychológia vedy, ktorú chce novobjaveným poznatkovým systémom vysvetliť maximum problémov, kým postupne nedôjde k triezvemu obmedzeniu. Dôležité však je, že si uvedomoval hypotetickosť a jednostrannosť mechanistických koncepcií. Priznáva, že postupoval ako maliari, ktorí jasne zvýraznia jednu stranu telesa, kým iné ponechajú v tieni.²⁰ Taký postup je potom v súlade s faktom, že Descartes — napr. podľa Whiteheada — vytvoril pojmy, ktoré sa v modernej dobe uplatnili v teórii relativity.²¹

Vo svojich holandských samotách Descartes v skutočnosti nie je sám, ale je v živom listovnom styku s vedcami svojich čias. Jeho listy Lazarovi Meyssonierovi, profesorovi chirurgie v Lyone, týkali sa okrem iných otázok napr. otázky integračno-funkčného anatomického centra mozgu, ktoré Descartes omylom predpokladal v glandula pinealis²² a ktorého pojem do istej miery pripomína neskoršie objavený centro-encefalický aktivačný systém. O otázke krvného obehu a o probléme spánku si píše s markýzom de Newcastle.²³ O fyziologických problémoch korešponduje aj s s priateľom Mersennom, ktorý zaujímal v jeho životnom úsilí miesto dôverníka, akéhosi miestodržiteľa pre Francúzsko. List tomuto priateľovi zo dňa 18. marca 1630 obsahuje aj informáciu o objave *podmieneneho* reflexu,²⁴ kým koncepciu *nepodmieneneho* reflexu definuje v 1. časti *Les passions de l'âme* v článku 13,²⁵ a to na príklade palpebrálneho reflexu. V liste priateľovi sa Descartes, teoretik práve tak šermu, ako aj hudby, zaoberá podstatou „krásna“, ktoré definuje nie ako vlastnosť určitých predmetov, ale ako vzťah medzi vnímajúcim subjektom a predmetom. Tá istá vec — píše — niekomu spôsobuje radosť a inému plač, a to podľa toho, aké spomienky vyvoláva vnímanie vecí. Ak niekto — hovorí Descartes — navykol pri hudbe tancovať, pri zvukoch hudby dostáva chuť tancovať. Naproti tomu osmutnie, ak predtým počúval hudbu v súvislosti s neprijemnosťou. Doslovne hovorí: „*Usudzujem s úplnou istotou, že pes, ktorého sme päť ráz alebo šesť ráz zbili pri zvuku huslí, okamžite začne utekať a zavýjať ak znovu počuje tento zvuk.*“ Niet sa teda čo diviť, že Descartov portrét ozdoboval pracovňu J. P. Pavlova a že P. K. Anochin vo skvelej práci *Od Descarta k Pavlovovi*²⁶ vyzdvihol práve descartovskú inšpiráciu skúmania reflexov vo fyziológii novej doby, v ktorej dejinách popri Harweyovi a Servetovi zaujíma miesto aj Descartes v súvislosti s presnou definíciou *reflexného oblúka* a *podmienenia*. V tejto súvislosti zámerne používame výraz „descartovská inšpirácia“ na rozdiel od termínu „karteziánska“, pretože karteziанизmus označuje epigónske, v *systema-*

²⁰ C. d., Discours de la méthode V, s. 120.

²¹ CIGER, Juraj: Enigmatický Descartes. Filozofia, 1967, č. 1, s. 41—57.

²² BRIDOUX, André: c. d., Lettres, s. 843—844.

²³ C. d., s. 933.

²⁴ C. d., s. 711—713.

²⁵ C. d., s. 563.

²⁶ ANOCHIN, P. K.: Ot Dekarta do Pavlova. Medgiz, Moskva 1945.

tickom filozofickom myslení nerovnocenné koncepcie, ktoré takmer vždy deformovali podstatu Descartovho učenia, neboli schopné pochopiť sústavu základných princípov Descartovej filozofie, ktoré ostali systematicky nevysvetlené,²⁷ a tak pomáhali substituovať skutočný descartizmus v kultúrnom povedomí nasledujúcich storočí. Pomáhali tak historickému „slepčovi“, fanatikovi, ktorý podľa „Rozpravy o metóde“ viedol vidiaceho do temnej pivnice, aby ho mohol poraziť, a ktorého záujmom bolo, aby sa Descartes počas svojho života zdržal uverejnenia princípov svojej filozofie, „de publier les principes de la philosophie dont je me sers“. Žiaľ, Descartova literárna pozostalosť sa pri prevážaní naprv zrútila s vozom do Seiny. Hákmí vylovené spisy, ak neboli medzičasom uverejnené, neskôr, po smrti opatrovníka-kňaza sa stratili. Ostala však istá náhrada v niektorých zachovaných listoch princeznej Alžbete.

V tejto korešpondencii Descartes uznáva tri relatívne samostatné reality v človeku, dušu, telo a ich jednotu, ktorá vytvára ontické kontinuum medzi relatívne samostatnými substanciami. Navyše: *touto conceptione chce výslovne doplniť texty Meditácií, ktorých jednostrannosť uznáva.*²⁸ Avšak karteziáni, najmä okazionalisti, rozšírili názor o absolútnom Descartovom dualizme. Nedbalo sa pritom na texty vymykajúce sa z predpojatej tézy, na ich *nexus* a *topografiu* a najmä na logickú nezlúčiteľnosť takého dualizmu s Descartovým poňatím absolútnej substancie ako „*causa sui*“, ak Descartov názor²⁹ vyjadríme rovnocenným termínom Spinozu, najlepšieho z priamych pokračovateľov Descartovho úsilia. Descartes hovorí: „*Mais il me semble que c'est une chose de soi évidente et qui n'a pas besoin de preuve, que tout ce qui existe est, ou par une cause, ou par soi comme par une cause.*“

Jadrom Descartovej filozofie je pritom analýza vzťahu medzi bytím a nebytím, existenciou a neexistenciou, a to nie v logike *terminologických pojmov*, v logike zmyslu termínov a propozícií, ale v logike predmetných významov (Gegenstandslogik) teoretického myslenia, predmetných významov *priamych a kriticky preverených*. Toto jadro Descartovej filozofie, ktoré zákonite implikuje *ontickú súvislosť skutočného tela a skutočného myslenia*, Descartes vyjadril slovami: „*Puisque nous concevons et entendons fort bien, non seulement l'existence, mais aussi la négation de l'existence, il n'y a rien que nous puissions feindre être tellement par soi, qu'il ne faille donner aucune raison pourquoi plutôt il existe, qu'il n'existe point*“ (podčiarkol J. C.)³⁰ Zdá sa však, že má pravdu Émile Chartier, keď tvrdí, že na pochopenie R. Descarta chýba predovšetkým inteligencia.³¹ Pritom tento nedostatok, spojený so spoločenským záujmom, Descarta pôvodne nielen chránil, ale nakoniec škodil jeho myšlienkovému dedičstvu.

²⁷ BRIDOUX, André: c. d., Discours de la méthode VI, s. 140.

²⁸ C. d., Lettres, A. Elisabeth, 21. mai 1643, s. 920–923, A Elisabeth, 23. jún 1643, s. 926–930.

²⁹ C. d., Premières réponses, s. 243.

³⁰ C. d., s. 243.

³¹ ALAIN (vl. m. Émile Chartier): Descartes, in: Idées; Introduction à la philosophie, Hartmann 1932, s. 109–199.

Ontická, onticky obsažná jednota relatívne samostatného psychického a telesného je potom základom Descartovho priameho a vzájomného pôsobenia „duše“ a „tela“. Okazionalizmus je v tomto ohľade nezlúčiteľný s Descartovým učením³², s jeho jadrom. Táto Descartom videná *substanciálna jednota relatívne samostatnej duševnosti a telesnosti* je oporou aj jeho lekárskeho, najmä psycho-terapeutických a psychohygienických náhľadov. Prenikavý pozorovací a analytický talent Descartov sa tak nezrači iba v oblasti fyziológie, resp. neurofyziológie, a vôbec sa neobmedzuje na mechanistické explikácie procesov. V tomto smere bežný, príručkami rozširovaný obraz o Descartovi je redukovaný, značne iluzívny, a obvyklý opis jeho racionalizmu tendenčný, naivný, myšlienkovovo sterilný. Nerozlišuje sa najmä medzi Descartovým mnohodelovým spôsobom výkladu a jeho kategoriálnym obsahom, ktorý je skôr *renesano-dialektický*, než racionalistický v domnelom platonizujúcom zmysle jeho „vrodenej idej“, a predstavuje aj v otázkach prírodovedy ten istý princíp, aký použil vo svojich dôkazoch „Boha“ a „duše“³³. Text, v ktorom Descartes stotožňuje „Boha“ s prírodou, považuje sa za akúsi protirečivú výnimku, ktorú možno zanedbať: „Car par la nature, considérée en général, je n'entends maintenant autre chose que Dieu même.“³⁴ Takisto ostáva bez povšimnutia jasná dialektika tohto poňatia „boha a či prírody“ v centrálnom texte, ktorý hovorí, že „schopnosť“ mať ideu Boha nepatrila by ľudskému duchu, keby tento duch bol iba konečná vec“, „que cette faculté d'avoir en soi l'idée de Dieu ne pourrait pas être en nous, si notre esprit était seulement une chose finie, comme il est en effet, et qu'il n'eût point, pour cause de son être, une cause, qui fût Dieu“.³⁵ Súvislosť Descartových pojmov „Boh“ — „príroda“ — „sebapríčina“ — „jednota skutočne konečného a skutočne nekonečného“ ostáva záhadnou dovtedy, kým niet možnosti odlíšiť racionálny princíp týchto pojmov od antropomorfnej reifikácie prenikavou a dôslednou dialektickou pojmotvorbou.

V súvislosti s feudálno-buržoáznou deformáciou Descartovej filozofie, ktorej dialektické črty ostávajú nedostatočne vysvetlené, aj Descartova osobnosť sa charakterizuje jednostranným záujmom o ducha, potlačovaním hodnôt tela, racionalizmom, ktorý vraj viedol k pseudoklasicistickému zvädnutiu poézie. Descartes, milovník poézie a hudby, jej teoretik, praktik a teoretik šermu, takto sa stráca v hmle falošných ilúzií. Jeho zdôrazňovanie talentu oproti pravidlám, estetikej deformácie oproti napodobňovaniu je však nezlúčiteľné s jemu cudzím pseudoklasicizmom. Náruživý lekár bez honoráru a vynikajúci šermiar je všetko iné ako jednostranný uctievač ducha. Svoje šermiarske umenie mal viackrát príležitosť aj použiť a zachrániť si život, napr. proti námorným lupičom, ktorým znemožnil uskutočniť vražedný zámer, a proti žiarlivému súperovi v súboji. V mladšom veku príležitostne dvoril dáme, a preto ho vyzvali na súboj. Zvíťazil a ako trest uložil porazenému ožením sa s dámou.

³² BRIDOUX, André: c. d., Méditations VI, ods. 19.

³³ C. d., s. 119, Discours de la méthode V.

³⁴ C. d., Méditations VI, ods. 22.

³⁵ C. d., Premières réponses, s. 238.

Často sa stretávame s názorom, že Descartovo poňatie individuálneho vedomia je jednostranné, obmedzené iba na stavy lucidity, a je teda nevšímavé k „nevedomiu“ a či „podvedomiu“. Pravda je však presne opačná. Pre Descarta myslenie značí imanentnú aktivitu, ktorá nemusí byť, napr. u nemlúvčaťa, vždy vedomá. Práve predpoklad, že existujú neuvedomené obsahy myslenia, neumožnil Descartovi formulovať iba pojem „stopy“, mnémickej engramy, ale vysvetliť aj dôležité pozorovanie, ktoré autoterapeuticky úspešne využil. Rozboru tohto faktu by sa mala venovať osobitná práca. Tu stačí iba spomenúť, že ide o objav faktu, ktorý si medicína začala všimáť o tri storočia neskôr, pričom rozhodujúci obrat v jeho psychokatartickom využití treba pripísať viedenskému lekárovi J. Breuerovi. Descartes — podľa vlastnej správy — pozoroval u seba v dospelom veku mimoriadnu náklonnosť k osobám, ktoré trpeli strabizmom. Keďže súdil, že strabizmus je defekt, a teda náklonnosť k defektu vybočuje z medzí normálu, začal sa skúmať. Autoanamnesticky objavil dávno zabudnutý fakt, že v ranom detstve mal rád dievčatko, ktoré trpelo spomenutou chybou. Po tejto rozpomienke nepríjemná náklonnosť zmizla.

Hĺbka Descartovho lekárskeho myslenia však vyniká predovšetkým v súvislosti s Alžbetou, dcérou Fridricha Falckého, ktorá — podľa Descartovej korešpondencie³⁶ — začala trpieť dlhšie trvajúcou horúčkou, sprevádzanou suchým kašľom. S prestávkou piatich alebo šiestich dní sa príznaky znova vrátili a iba v čase, keď Descartes písal list, v ktorom opisuje spomenuté ochorenie, zdravotný stav sa zlepšil. Za hlavnú príčinu tejto choroby Descartes považuje smútok spôsobený vrkavosťou osudu, ktorý prenasledoval dom Fridricha Falckého. V tom je podľa Descarta prameň trvalých mrzutostí, ktoré sa potom prejavujú v zdravotnej indispozícii. Možno sa jej však zbaviť, ak budú proti nej pôsobiť silné kladné charakterové vlastnosti a ak sa princezná stane pokojnou napriek nepriaznivému položeniu.

Keď Descartes v terapii pokračuje, prezrádza psychologickú obozretnosť. Vie, že by nebolo rozumné presviedčať o šťastí osobu, ktorá každodenne prežíva nepríjemnosti. Nechce patriť ani medzi filozofov, ktorých nazýva krutými, pretože si želajú, aby múdry človek bol necitlivý. Jeho pacientku však netrápia natoľko jej osobné starosti, ako skôr problémy spoločné a milovaných osôb. Tento zmysel pre celok Descartes oceňuje ako najvyššiu charakterovú kvalitu ušľachtilých, presne vyjadrených, plnohodnotných ľudí. Tak Descartes posilňuje zmysel pre dokonalosť, česť, hodnotu človeka, jadro seberealizačnej tendencie a orientuje ho proti trvale pôsobiacim negatívnym emóciám.

Postupuje tak, že objasňuje rozdiel medzi „veľkodušnou“ a „nízkou“ ordinárnou povahou. Nízke povahy sú závislé od svojich vášní. Sú šťastné, ak žijú príjemne, nešťastné, ak sú v nevýhode. Naproti tomu veľkodušným povahám patrí prenikavá a účinná súdnosť. Ich vášne majú neraz nadpriemernú silu, ale ich súdnosť prevyšuje vášne a spôsobuje, že aj nešťastia slúžia a prispievajú k spokojnosti. Na pominuteľný život sa dívajú zo zorného uhla trvalých hodnôt, orientujú sa nimi, aj keď súčasne podnikajú všetko, aby si

³⁶ C. d., s. 944—952.

zabezpečili čo najlepší pozemský údel. No príjemný pocit života nie je najvyššia hodnota oproti osobnostnej realite pravdy, sprostredkovanej poznáním, a oproti konaniu podľa poznania. Náhlenie za šťastím považujú veľkodušné povahy skôr za komédiu. Keby aj nešlo o komédiu, ale o drámu a či tragédiu, aj tragédia môže poskytnúť radosť, hoci vyvoláva slzy.

V zmysle Descartových názorov hra o šťastie, či už veselá alebo smutná, nie je pravá hra života a netreba sa s ňou úplne stotožniť. Treba sa na ňu dívať zo stanoviska sebarealizácie ľudskej podstaty a celku, s ktorým sa stotožňujeme a v ktorom šťastie je len jednou, náležitou, ale nie najvyššou stránkou hodnotného života, čo je nezlučiteľné s dosahovaním príjemného pocitu na úkor kvality. Právě naše „ja“ je napĺňaním uceleného ideálu a na jeho kvalitatívnej úrovni sa stotožňuje s „my“. „Veľké duše“ majú predovšetkým satisfakciu zo seba samých, z prejavu vlastnej hodnoty, sily, zo spôsobu, ktorým veci prežívajú, ako si k nim vytvárajú vzťah. Takto možno mať radosť a prospech aj z vecí, ktoré sú rozčuľujúce a neraz neznesiteľné.

Descartovými názormi sa prepletá myšlienka, obnovená neskôr Freudovým protichodcom Arthurom Kronfeldom, ktorý odmietal pôvodnú freudovskú smernicu „*byť šťastnejším*“ a staval proti nej smernicu „*byť silnejším*“ v zmysle sebarealizačnej energie v ľudskej podstatnom smere. Descartes charakterizuje veľké duše nielen trpezlivosťou, ale priamo radosťou z cvičenia trpezlivosti napr. pri znášaní telesného utrpenia. Práve tento dôkaz vlastnej duševnej sily je im príjemný: ... „et cette épreuve qu'elles font de leur force, leur est agréable.“

Tento zmysel pre vlastnú duševnú silu v zmysle rozvíjania ľudskej podstaty a schopnosť radosti z tejto sily je spojená so zmyslom pre celok, pre aktívny a svedomitý súcit s inými, takže ak treba, „veľké duše“ sa neboja smrti za iných. Prostredníctvom súcitu by mohlo aj do týchto duší vniknúť utrpenie, avšak svedectvo svedomia o vlastnej hodnote, o tom, ako sa stavajú k plneniu svojej povinnosti, im nahrádza všetko utrpenie zo súcitu. Pravdaže, takéto osobnosti nie sú v zmysle Descartových názorov, ktoré tu parafrázujeme, „iba“ za hodnoty objektívne a nie sú „vôbec proti“ subjektívnym hodnotám, pretože sú za celok hodnôt za celok bytia, osobnosti, ľudstva. Ani najväčšie šťastie ich neopája a nerobí pyšnými a takisto nijaké utrpenie takými smutnými, že by sa aj telo takýmto smútkom stávalo trvale chorým. Toto zameranie možno charakterizovať ako zameranie proti „jednostrannosti“, nadvláde časti nad celkom, „neporiadku“, „dezintegrácii“ v životných cieľoch. Jeho podstatou je myšlienka človeka ako celistvého systému, uskutočňujúceho svoje možnosti v smere a pod vplyvom svojej duchovnej špecifiky.

Psychologické výskumy (napr. Stokvisa a i.) ukázali, ako je známe, význam trvalých negatívnych emócií pre vývin organických ochorení najrôznejších systémov. Takto môže byť postihnutý tráviaci trakt, srdce, cievy, vzniká náchylnosť na infekcie, tuberkulózne ochorenia dýchacieho traktu, choroby močových ciest. Trvalým pôsobením negatívnych emócií ľudia, ktorí sa týmto emóciám nevedia brániť, podliehajú chorobám a smrti. Descartes práve toto

„množstvo neprijemností“, ktoré sú trvalé a takého rázu, že sa nemožno proti nim priamo postaviť, vyhlasuje za „domácich nepriateľov“, s ktorými treba neprestajne zápasiť, pred ktorými musíme byť ostražití. Na zvýraznenie Descartovej myšlienky by sme mohli povedať, že sú takisto nebezpečné ako jedý a choroboplodné baktérie. Niet proti nim podľa Descarta iného lieku ako odvrátiť od nich pozornosť, pokiaľ je to možné, nezaoberať sa nimi ani v predstavách ani pozorovaním, ale jedine uvažovaním, ak je to prakticky nevyhnutné. Kto by mal, súdi Descartes, všetky podmienky pokojného života, ale zaoberal by sa iba smutnými udalosťami, hoci aj fiktívnymi, ktoré by nepodnecovali rozum, ale dojímali iba cit, nevyhnutne by sa stal smutným a ovplyvnilo by to aj jeho zdravie, najmä stav dýchacích orgánov. Naproti tomu kto by mal všetky dôvody cítiť sa neprijemne, ale napriek tomu by odvracal pozornosť od svojich ťažkostí a myslel na ne iba v krajnom prípade, alebo naopak, kto by sa vtedy zaoberal iba predstavami spôsobujúcimi uspokojenie a radosť, aj keby ho jeho letora predurčovala byť smutným, uchoval by si zdravie. Takýto postup by bol aj prakticky užitočný, pretože človek by sa díval aj na vlastné záležitosti bez vášne a triezvo.

Postup odporúčaný Descartom, pravda, predpokladá ako základnú bázu prácu na svojom charaktere, na svojej osobnosti, premenu hlavného hodnotového zamierenia na šťastie. Prvoradým má byť *celok hodnôt* pod vedením tendencie uskutočňovať v sebe a mimo seba špecifickú *ľudskú podstatu* a jej podmienky. Bez takejto základnej práce by nebolo možné postup odporúčaný Descartom uskutočniť a ľudia nešťastní z vlastných „domácich nepriateľov“ rozširovali by nešťastie, kortikoviscerálne choroby, taedium vitae a infarkty vo sfére svojho pôsobenia, a to najmä u ľudí postihnutých podobným citovým subjektivismom.

Účinok uvedených postojov by sa vystupňoval, ak by sme poslúžili zdraviu — hovorí Descartes — ešte *liekmi* proti smútku, ako aj *kúpeľnou liečbou*. Takto by sme sa mohli zbaviť všetkých starostí a smútku a oddávať sa radosti zo zelene stromov, farieb kvetov, z pozorovania letu vtákov a vôbec z vecí, ktoré akoby ani nevyžadovali sústredenie pozornosti. To všetko neznačí mrhanie časom, ale naopak, jeho správne využívanie. Také využívanie času — hovorí Descartes — ovláda nádej, že dosiahneme zdravie, ktoré je základom ostatných osobných hodnôt. Pravda, tu nezáleží toľko na teórii ako na praxi, ktorá je v tomto ohľade mimoriadne ťažká.

Descartes osobitne zdôrazňuje *význam spánku*.³⁷ Obdobie po spánku je najvhodnejšie na dosiahnutie duševného pokoja pomocou úvah. Svoje psycho-terapeuticko-psychofyzické zásady Descartes ilustruje vlastnou životnou skúsenosťou a praxou. Sú to zásady vlastného spôsobu života, kombinované so zásadami telesnej hygieny, v ktorých zaujímala významné miesto diéta a telesný pohyb. Descartes mal vo zvyku držať na stole zeleninu, šaláty, napr. reďkovky, repu.³⁸

Do svojich dvadsiatich rokov bol Descartes taký chorľavý, že sa lekári

³⁷ C. d., A. Elisabeth, jún 1645, s. 950.

³⁸ TELLIER, A.: c. d., s. 58.

napospol zhodovali v prognóze krátkeho života. Všetko však zmenili, ako sám hovorí, dva postoje: a) V prvom rade Descartes sa snažil pozeráť na všetky veci z príjemnejšej stránky; b) svoju spokojnosť sa snažil zakladať na hodnotách, ktoré záviseli predovšetkým od neho samého, od jeho nezávislej aktivity, iniciatívy, orientovanej na vlastnú osobu a osobnosť.

Všetko „zlo“ môže totiž prispieť k hodnote vlastnej osobnosti a ducha — ak ju, pravda, nezničí — a treba ho v tomto smere využiť. Duch je pritom hodnota, ktorú si treba vážiť viac ako impérium: „... c'est un bien qu'elle doit estimer plus qu'un empire.“³⁹ Naproti tomu úspechy, ktoré si ľudia viac cenia ako ducha, *vládnú nad ľuďmi namiesto toho, aby ľudia vládli nad nimi*. V tomto stanovisku o ovládaní ľudí produktmi ich činnosti v zmysle znehodnotenia života je už jadro neskorších myšlienok o odcudzení.

Descartes zdôrazňuje význam formovania ľudskej subjektivity, jej konštruktívne zamierenie na existenciu a vývin celku, ktorého časťou je jedinec, zamierenie, ktoré určuje správne používanie rozumu. Niet nijakého zla, z ktorého by nebolo východisko, ak existuje rozum a správne sa používa, aj keby také východisko bolo iba morálne. Každé zlo môže byť tak východiskom pre zosilnenie ducha, osobnosti, a tým aj východiskom obratu. To, pravda, predpokladá fond vývinovej energie v ľuďoch, úsilie uskutočniť jasné základné pojmy o hodnotách, kritériách a bytí, vedomie súvislostí jedinca s celkom bytia. Descartovými názormi sa prepletá ako Ariadnina niť *myšlienka emancipovaného človeka so zmyslom pre možnosť, skutočnosť a nevyhnutnosť, pre najširší a najhlbší pojmový horizont a perspektívu*. Nijaká túžba, žiadosť, snaha, cit, postoj nemá v zmysle týchto názorov nárok na duševnú aktuálnosť, ak nevedie k *vývinove* oprávnenému pozitívnemu cieľu, ak sa ním práve tento cieľ ruší, a predovšetkým ak nemá cieľ oprávnený zo stanoviska vyššej kvalitatívnej úrovne osobnosti a jej konštruktívnej orientácie. Tu Descartes anticipuje i prekračuje neskoršie Kantove úvahy, podobne ako vo svojej kozmogónii anticipoval Kant-Laplaceovu teóriu.

Descartovo medicínske uvažovanie sa v spomenutej oblasti zrejme týka kortikoviscerálnych súvislostí a jeho psychoterapia smeruje k syntetickému sivrneniu osobnosti, k reintegrácii osobnosti, k novej štrukturácii, k *psycho-syntéze*. Ide mu o to, aby *vonkajšie zlo nenašlo spojenca vo vlastných postojoch človeka a prostredníctvom týchto postojov nevládlo nad ľuďmi a neškodilo ich vývinu, kvalite a zdraviu*.

V listoch s Alžbetou diskutuje o Senekovom spise *De vita beata* a definuje blaženosť alebo šťastie ako *dokonalú spokojnosť ducha*. Sústavne rozoznáva dva druhy hodnôt, a to hodnoty, ktoré 1. závisia od aktivity subjektu, ako napr. *charakter, múdrosť*, a 2. od iných podmienok, ako sú *pocty, bohatstvo, zdravie*. Dôraz na osobnú aktivitu v úsilí o hodnoty ľudskej podstaty je tu aj poukazom na ľudskú hodnotu jedincov.

Každý môže byť spokojný zo seba samého, zo svojej osobnej hodnoty, sily,

³⁹ BRIDOUX, André: c. d., A Elisabeth, jún 1645, s. 950.

bez toho, že by očakával hlavné uspokojenie od iných, ak zachováva tri pravidlá tzv. predbežnej morálky, ktoré Descartes rozvinul v *Rozprave o metóde* a ktoré možno takto formulovať:

1. Treba čo najintenzívnejšie pestovať svojho ducha a potom si ním čo najlepšie slúžiť, aby sme poznali, čo treba alebo netreba robiť v životných záležitostiach.

2. Treba sa zásadne rozhodnúť urobiť všetko, čo nám radí rozum, t. j. podľa prvého pravidla taký rozum, *ktorý poznal svoju podstatu*, a v tom smere nekompromisne postupovať.

3. Treba sa prispôbiť realite, jej modalitám, možnosti skutočnosti a nevyhnutnosti, a teda predovšetkým *možnostiam, ktoré sú určené zákonmi prírody*. To značí predovšetkým netúžiť za nemožným, neuskutočniteľným, prípadne z hľadiska sebauskutočnenia nezmyselným. Iba túžby a žiaľ nám bránia byť spokojnými. Treba sa preto zrieknuť nemožného a nezmyselného, ak je naozaj také. *Nesplniteľné a znehodnocujúce nemá nárok na duševnú skutočnosť*.

Podľa Descartesa existujú túžby sprevádzané netrpezlivosťou a smútkom. Nevedú k spokojnosti, ale k opaku, do znehodnotenia a nezmyslu. Pritom nie je možné, aby sme sa nikdy nemýlili: stačí, ak nám svedomie dosvedčí, *že nám nechýbala rozhodnosť urobiť všetko, o čom súdime, že je najlepšie*. To je práve Descartov základ „cnosti“ a či etiky pozitívneho charakterového postoja. Stačí, aby v nás panovala *spokojnosť*, presnejšie rozhodujúce *morálne uspokojenie*. Teoreticky je, pravda, ľahšie v zmysle pravidla (2) pochopiť, *že dobré je to, čo je lepšie, dokonalejšie*, ale práve prax, ktorá podlieha súdu *vyzretého, kultivovaného, neotúpeného* svedomia, je ťažká. Neschopnosť takej praxe je však slaboštvom, nesloboda.

Podľa Descarta v staroveku panovali tri hlavné smery v otázke, čo je najvyšším zmyslom života. Epikuros pokladal za najvyššiu hodnotu, t. j. zmysel života, cieľ, ideál, *blaženosť*. Stoický filozof Zenon zdôrazňoval *cnosť*, kým Aristoteles *dokonalosť*, t. j. všetky hodnoty tela a ducha v ideálnej jednote. Ani jedno z týchto určení zmyslu života nie je presné. Najvyššou hodnotou je podľa Descarta sama *prax cnosti, uskutočňovanie toho, čo poznávame ako základnejšie, lepšie*, a najmä *uskutočňovanie čo najplnšieho poznania*. Slasť je druhotná, prvotná je realita osobnosti s centrálnou hodnotou pravdy. Cnosť je eticky správna a prvá hodnota, ale netkvie v jednostrannosti, v zaznávaní akejkoľvek hodnoty, a teda aj hodnoty slasti. Dokonalosť je neuskutočniteľná v ideálnom modeli a pritom je otázkou, ktorá hodnota v celku hodnôt, t. j. v „dokonalosti“, má byť na prvom mieste. Uskutočniteľná je však prax cnosti, stále úsilie, vývin, pričom v celku cieľových hodnôt, realizovaných praxou cnosti, vyniká *realita ducha, ľudskej podstaty, s jej poznaním pravdy*. Táto prax je prameňom najvyššieho uspokojenia. Treba však mať stále na zreteli, čo je hlavná, podstatná cnosť, ktorou je úsilie o dokonalosť ducha, myslenia, invencie, vôle, ušľachtilého citového prežívania. Podľa toho *najpodstatnejšou nerestou je duševná lenivosť v oblasti morálneho, kritického a svetonázorového vedomia a s tým spojený nedostatočný zmysel pre celok spoločnosti a jej vývin*,

hlboká znemravenenosť aj pri tvrdej vláde morálnych konvencií a vier. Cieľové hodnoty nemožno nahradiť podmienkami ich uskutočnenia.

Podľa Descarta každý je osobou oddelenou od iných osôb a jeho záujmy sú nejako odlišné od záujmov ostatného sveta. Potom byť jedincem neznačí byť iba „spolukladom“, ale aj „protikladom“ ostatného sveta. Jednako treba uvážiť, hovorí, že nikto nemôže existovať sám, že je časťou univerza a špeciálne časťou „tohto štátu, tejto spoločnosti, rodiny, s ktorou sme spojení bydliskom, prísaťou, rodom“. Preto treba dať prednosť záujmom celku pred záujmom osoby, pravda, vždy s mierou a rozvahou. Ak má jedinec väčšiu cenu než ostatní v meste, nemá zmysel zadovážiť malé dobro za cenu veľkej mravnej škody. *Zmysel pre celok je totiž spojený so zmyslom pre vývin, uskutočňovaný praxou cnosti.* Takýto zmysel pre celok je prameňom všetkého hrdinstva, možnosti ísť s „ostatnými v meste“ i možnosti postaviť sa proti, *ak tak žiada pozitívny vývin.* Za Descartovými názormi vidieť vždy pojmový horizont bytia ako usporiadaného, matematicky proporcionálneho celku s dynamikou večných premien. *Nevidel vo svete nijakú vec, ktorá by ostala v tom istom stave,* „je ne voyait au monde aucune chose qui demeurent toujours en même état“⁴⁰. V jeho einsteinovskom vesmíre pred Einsteinom *nebol už nijaký stály bod a nijaký absolútny priestor: vziať všetku hmotu z prázdnej nádoby znamená podľa neho vziať z nádoby priestor a tým zraziť do jedného bodu steny nádoby.* Potom však jeho vesmír je celistvý systém, ktorého celistvosť je podstatnejšia než celistvosť systémov L. v. Bertalanffyho, aj keď tento nadväzuje na dialektiku Herakleitovu a Mikuláša z Cusy. Celistvosť Bertalanffyho systémov spočíva vo vzájomnom pôsobení funkčných elementov daného systému a netýka sa samej existencie týchto elementov. Celistvosť relatívneho Descartovho priestoru znamená však už *spojitú existenciu, negáciu nebytia, samopričinu bytia, a tak smeruje k formulácii spinozovskej substancie a cez Heglovo bytie ku koncipovaniu predmetného bytia ako dialektickej matérie.*

Mravnosť založená na pojme a vývinovej tendencii celku je mravnosť podstatná, pravá, forma praxe, zamierenej konštruktívne na existenciu a vývin spoločnosti, života, bytia. Je to mravnosť založená na sebapoznani a poznaní normálne usporiadaného, nezafaženého jedinca. Naproti motivácii vývinovou tendenciou, viazanou na ľudskú podstatu, a motivácii vychádzajúcej z poznania a sebapoznania vášne klamú. Dobro, ktoré nám predstavujú, hovorí Descartes, nie je také veľké, ako nám ho maľuje ilúzia. Keby bola pravda, že najvyššie dobro je radosť, nebolo by pochyby, hovorí, že ju treba získať za každú cenu. Nebolo by potom treba odsudzovať napr. „brutalitu tých, ktorí svoje nešťastie utápajú vo víne“. Naopak, treba povedať, že je viac byť menej veselým, ale mať viac poznania, ducha.⁴¹ Bolo by teda podstatným nepochopením vidieť v Descartovi predstaviteľa epikurejskej tradície len preto, lebo nevyklučuje slasť zo sústavy morálnych hodnôt.

Descartove rady Alžbete boli blahodarné. Jej list z 24. mája 1645 je

⁴⁰ C. d., Discours de la méthode III, s. 107.

⁴¹ C. d., A Elisabeth, 6 octobre 1641, s. 969.

ocením Descarta-lekára i vďakou. Lekári, ktorí denne navštevovali Alžbetu, nenaordinovali úspešné lieky. S géniom je, pravda, ťažké súťažiť, pretože intuitívne chápe pravdy, ktoré ani on ani ostatná veda nevie hneď dokázať. To je práve položenie, ktoré vháňa konkurenčných duchov do nenávisti až zločinu, najmä najťažšieho zločinu, psychocidy, akým je azda aj *zašantročenie nevydaných Descartových parížskych rukopisov*, zabránenie zverejniť poznanú pravdu. Nenávisť konzervatívnych lekárov a feudálnej ideológie sa nezastavila ani pred pietou k ostatkom Descartovým z príležitosti ich neskoršieho uloženia v Paríži, kde sa teraz nachádzajú v Saint Germain des Près. Na pohrebe bol aj kráľovský lekár Jean Baptiste Denys a jeho žiak i priateľ, lekár Fédé, ktorý údajne po pohrebe na hostine zvolal: Hostis habet muros, ruit alto ex culmine Troja.⁴² Nenávisť prívrženca *empirizmu* znemožnila neskôr uloženie Descartových ostatkov do Panteónu na základe pôvodného rozhodnutia Konventu. História tak dokazuje, že naozaj pokroková spoločnosť musí chrániť tvorivé talenty pred nenávisťou aspirantov slávy. Sám Descartes si uvedomil význam talentu. V liste J. A. Komenského píše, že bez nadpriemerného ducha nemožno dúfať, že niekto dosiahne vo vede niečo mimoriadneho.⁴³ Nenávisť zotrvačných duchov prenasledovala nielen Descarta, ale aj Harweya, ktorý poznal cenu Descartovej podpory a aprobácie.⁴⁴

Descartova aprobácia tkvela hlboko v princípoch Descartovej filozofie, ktoré viedli k teórii *úrivého pohybu* ako *spôsobu existencie hmoty* v dimenziách *geometrického priestoru* a ako *mechanického výrazu vývinových, podstatných procesov*. Vývinový, integračný proces v oblasti geometrického priestoru sa preto nevyhnutne prejavoval ako *pohyb okolo jedného z možných centier*. Touto koncepciou sa logicky otvárala cesta k pochopeniu života i človeka. Preto medicína bola pre Descarta jednou z hlavných vied popri mechanike a morálke. Koreňom vedy mu bola „metafyzika“ (v zmysle *teórie bytia*) a kmeňom fyzika (v zmysle *prírodných vied* vôbec). Celok týchto vied mu predstavoval filozofiu, ako svedčí známy list prekladateľovi.⁴⁵

Medicína v jeho poňatí, založená na znalosti príčin, má poskytnúť ľudstvu ochranu pred nesmiernym počtom chorôb tak tela, ako aj ducha, a možno aj slabostí staroby, ba dokonca nájsť aj prostriedok, ktorý by urobil ľudí múdrejšími a schopnejšími, než boli doteraz.⁴⁶ Nikdy sme neboli tak blízko Descartovým víziám zo 17. stor. ako dnes v období kybernetiky, teórie systémov a molekulárnej genetiky.

Aj genialita je ľudská, a preto podlieha omylom. Omyl je zákonitým obvodom každej *historicky* poznávanej pravdy. Viaceré myšlienky, na ktorých si Descartes zakladal, vývinová prax „neratifikovala“, akoby invenčný vulkán jeho ducha okrem cennej a všestrannej iniciatívy vynášal z hlbín možností

⁴² TELLIER, A.: c. d., Appendice.

⁴³ ADAM, Charles et TANNERY, Paul: Oeuvres de Descartes II, Paris 1897–1913, s. 347.

⁴⁴ HUME, David: Histoire d'Angleterre, cit. sec. TELLIER, A.: c. d., s. 47–48.

⁴⁵ BRIDOUX, A.: c. d., s. 419–432.

⁴⁶ C. d., Discours de la méthode VI, s. 134–135.

aj bezcenný popol a kamenie. Avšak jeho podstatné myšlienky sú podivuhodné konzistentné s vedúcimi kategóriami modernej vedy, v ktorej dominujú kategórie dialektickomateriálnej totality, funkčného systému a štruktúry, Descartovej kategórie poriadku a miery („*ordo ac mensura*“ z *Regulae ad directionem ingenii*). Práve preto lekárovi privyknutému myslieť v pojmoch materiálneho celku, funkčného systému a štruktúry hovoria aktuálnou rečou, ktorá presviedča svojimi verifikačnými faktami. Marxova a Engelsova charakteristika Descarta a Spinozu ako „*skvelých predstaviteľov*“ dialektiky z Úvodu k *Antidühringovi* sa takto aj z profilu Descarta-lekára napĺňa pozitívnym obsahom. Potvrďuje sa tým aj správnosť požiadavky, že „*Pokračovanie v diele Heglovom a Marxovom musí záležať v dialektickom spracovaní dejín ľudského myslenia, vedy a techniky.*“⁴⁷

ДИАЛЕКТИЧЕСКАЯ СВЯЗЬ МЕДИЦИНЫ И ФИЛОСОФИИ У ДЕКАРТА

Юрай Цигер

Декарт занимает в истории медицины видное место своим открытием условного и безусловного рефлексов, основанием научной психологии и созданием основных методологических понятий. Его научная деятельность проникнута глубоким социальным смыслом, на практике проверенным дружелюбием к народу и его инициативной заинтересованностью в повышении всеобщего блага. Проницательность медицинской мысли Декарта проявляется в сугубо современной концепции кортикально-висцеральной связи некоторых заболеваний и в психосинтетическом методе психотерапии. Основой этого приема является создание правильной, самоутверждающей, ценностной ориентации личности, ведущей к соответствующим конструктивным установкам, так что и «зло», постигающее индивида, используется для увеличения силы личности, вследствие чего достигается самая сильная радость от собственной ценности. Относительно бессмысленное приобретает тем самым смысл путем его всестороннего познания и мудрого использования для развития личности. Основным девизом Декарта является убеждение в том, что лучше иметь меньше веселости и, наоборот, больше познания, истины, духа, специфически человеческой сущности, следовательно, принцип, примером нарушения которого, согласно Декарту, является алкоголизм. Радость не исключается из системы ценностей, но, наоборот, относится к ней. Высшей ценностью, однако, является творческая активность, прежде всего творческая активность специфики человека, изобретательного ума, которая принципиально направлена на реализацию того, что он познал в качестве надлежащего. Ценного человека характеризует чувство возможного, действительного и необходимого, так что каждое неосуществимое желание и желание, обесценивающее уровень личности, не имеют права быть действительными. Все эти теоремы вытекают из декартовой основной концепции бытия, окончательно сформулированной в письмах принцессе Елизавете Чешской, из концепции **субстанциального единства** относительно самостоятельной «души» и относительно

⁴⁷ LENIN, V. I.: Filosofické sešity, Praha 1954. Konspekt Heglovej knihy Veda o logike, s. 117.

самостоятельного «тела». И в этом плане к Декарту вполне относится характеристика Маркса и Энгельса: блестящий представитель диалектики.

DIALECTICAL CONNECTIONS OF MEDICINE AND PHILOSOPHY OF DESCARTES

Juraj Cíger

Descartes keeps a place of honour in the history of medicine as the discoverer of the conditioned and unconditioned reflex, as the founder of scientific psychology and the creator of basic methodological notions. His scholarly operation is potentialized by a deep social sense, practically certified by friendliness to people and by iniciative interest in increasing universal well-being. Descartes's penetrating medical thinking is reflected in the entirely modern conception of cortico-visceral connection of some deceases and in the psycho-synthetic method of psychotherapy. The basis of this procedure is in introducing the correct self-realizing personality's direction of values, which leads then to respective constructive attitudes, so that even "the evil" afflicting the individual is used for gradating the powers of personality and so the most intensive pleasure of one's own value is gained. The relatively nonsensical gains thus sense by manysided knowledge and by a wise exertion for the development of personality. Descartes's basic device is the persuasion that it is better to enjoy less gaiety and on the contrary — more knowledge, spirit, human specific substance, i. e. the principle that is broken e. g. by alcoholism. Jog is ust excluded from, the system of values, but on the contrary it belongs into it. The highest value is, however, creative, creative acitvity, first of all creative activity of man's specificity, of inventive spirit which aims principally at realization of what he recognized as appropriate. The worthy man is characterized by his sense of possibility, reality and inevitability, so that every unrealizable desire and a desire depreciating the level of the personality has no claim to reality. All these theoremes ensue from his basic conception of being formulated, with the final validity, in the letters to his confidential friend, princess Elizabeth of Bohemia, from the conception of *substantial unity* of the relatively independent "soul" and the relatively independent "body". Even in this respect Descartes did justice to Marx's and Engel's characteristics: an exquisite representative of dialectics.